

ЖЕНИЦБА И УДАЦБА

У СЈЕВЕРНОЈ ДАЛМАЦИЈИ

Душанов Законик, призренски препис, у 2 члану (у првом издању 79) одређује: „Властела и прочи људи да се не жене не благословивше се у својега архијереја, али у тех-зи да се благослове које су изабрали (за) духовнички архијереји“. Исти препис, у 3 члану (у првом издању 80) каже: „И ниједина свадба да се не учини без венчанија; ако ли се учини без благословенија и упрошенија цркве, такови да се разлуче“.

У Вуковом Рјечнику *оженити* протумачено је са *marito, do uxorem*, а *удати* са *colloco filiam*. То је тако, ваљда, исправно у цијелом Српству, осим у сјеверној Далмацији.

Наведене одредбе Душанова Законика имале су, по свој прилици, и других разлога, осим оних, које набраја Новаковић у издању од 1898. Тадашњим законодавцима био је, можда, познат обичај, који данас постоји у сјеверној Далмацији, а у другим српским крајевима биће и прије био на снази. Душанов Законик хтио је да уништи обичај, о коме хоћемо да говоримо. За то је и утврдио начело, да се бракови, ако се тако могу назвати, без црквеног благослова, морају уништити.

По тумачењима, које је Вук дао ријечима *оженити* и *удати*, види се, да ни њему нијесу били добро познати обичаји о томе у сјеверној Далмацији. Јер, оно, што Вук тумачи са *marito, do uxorem* и *colloco filiam* у сјеверној Далмацији кажу *вјенчати, вјенчати се*. Ријечи *удати*,

удати се, оженити и оженити се значе код нас сасвим друкчије.

Између многих злих обичаја, које је наш народ примио од других — да је барем примио и све добре! — може се свакако убројити и ова наша *женидба* и *удадба*. Не налазим нигдје потврде, да се овака *женидба* и *удадба* одомаћила у другим нашим крајевима, осим по сјеверној Далмацији. Не знам, да ли је има данас у других словенских народа.

Школа, али права и не површна; добри примјери; умјесни закони, али не само на папиру; добри, пријатељски и истински савјети могли би код нас искоријенити и овај жалосни обичај. Напојом *женидбом* и *удадбом* долазе често на свијет невина створења, која се потуцају од немила до недрага, па постају пијавице друштвеног живота.

Ево, у чему је све то.

На сајмове, на народне или црквене славе мајке доводе своје зреле кћери момцима на углед. На углед долазе и младе удовице. Долазе и дјевојке, које су то *de iure*, али *de facto* нису, јер су своје дјевшанство изгубиле пређашњом *удајом*. Свака таква дјевица, дјевојка или удовица — шта су од овог трога распознаје се по капи или по шудару на глави — носи на себи свој *ђендар* или *гендар*.

Ни ова ријеч, *ђендар* или *гендар*, није била позната Вуку у значењу, које има у сјеверној Далмацији. *Гендар* није ни споменут. Под *ђендар* стоји *vide ђердан*. *Ђердан* се тумачи са *tonile*: „Ђердане носе жене и дјевојке о врату; они су од различнијех новаца или од бисера, или од ђинђуха и т. д.“

У сјеверној Далмацији *ђендар* или *гендар* има сасвим друго значење. То је мираз, који дјевица, дјевојка или удовица *у новцу* носи момку, који ће је оженити и за кога ће се она удати. *Ђендар* или *гендар* не треба бунити са *прџијом*, која овдје има друго значење, него ли обично. *Ђендар* се састоји од дебелог постава, који је по каткада и извезен. Женско га носи од грла до испод кољена, све у једном комаду, повише кошуље и сукње. На том поставу сашивени су сребрни комади од по 1 круну или од по

5 круна. На око се може прорачунати, колики је ђендар, колико т. ј. на њему има новаца. Док није у Аустрију уведена крунска вриједност, ђендар је био од цванцिका и од талијера. Да цванцике и талијери не испану сапостава, сваки би се комад прошупљило на два-три мјеста. Кроз те рупице провлачио се конац, који би се утврдио на поставу. Новац је на тај начин губио од своје вриједности, кад се скидао са ђендара и трошио. Сада раде друкчије. На новцу нема рупица. Новац пришивају на постав, прекршавајући га два-три пута свиленим или простим концем. Новац не може да испане и задржава своју вриједност.

Женско, на тај начин накићено ђендаром, забавља се и разговара се са својим другарицама. Кад јој приступи момак, коме се она свидјела, одведе је и с њом, на само, игра т. зв. коло. Коло није, јер га играју њих двоје. Играјући тако, пред очима своје мајке, а по каткада и оца, углављују шта треба. Главно што углаве то је, да ће момак женско те исте ноћи одвести својој кући. Они ће, од те ноћи, живјети као муж и жена, а вјенчаће се касније!

То је та наша жалосна *женидба* и *удадба*. Момак, знањем и одобрењем својих родитеља, доводи родитељској кући женско, које добро и не познаје. Родитељи дјевице или дјевојке — удовице су већ у томе *sui iuris* — знају за то и одобравају. Нема ту ни црквених ни грађанских наповједи, ни црквеног ни грађанског вјенчања. Главно је ђендар и *ius primae noctis*. Догађа се по каткада, да момак никако и не познаје женско. Види на њој 200 или 300 круна ђендара. Слакоми се на новац. Ако је женско младо и лијепо, код момка је и сексуални нагон. Води је исте ноћи својој кући. Не зна ни чија је, ни којег ли је рода. Ђендар, наравно, момак узимље одмах. Новцима са истог располаже, како он хоће. Ако је момак сувише млад, а има жива оца, овај се већ побрине, да новац са ђендара не погине!

Него, у свему овоме, не би, можда, било још најгоре зло. Да се тако састављени момак и женско касније законито вјенчају, могло би се и заборавити, шта је прије било.

Али увијек није тако. Пошљедице таквих женидаба и удадаба често су врло кобне.

Наш тежак у овим крајевима сматра женско, као врло потчињено створење. Од женске тражи, да му ради и да му рађа. Оно што му роди, тежаку треба за радњу у пољу, за чување блага и за остале услуге. Ако му женско не роди и не рађа, оно не вриједи ништа.

Тешкоћа таквог потчињеног стања, види се најбоље код наших удадаба. Момак неће или не може, из разних разлога, да се одма вјенча, прије него ли одведе кући женско. Он хоће најприје да је окуша. Хоће да види и да се увјери, да ли је роткиња. Роди ли му дјецу, а особито мушку, тада ће је вјенчати, не умре ли прије. Не роди ли му, може и мора из момкове куће.

Ово су тешке пошљедице овакове женидбе и удадбе. Или момак умре, а да се не вјенча, и оставља дјецу. Или отјера од себе женско и враћа је родитељској кући.

Разни су разлози, за што момак не може и неће да се вјенча, него се само *ожени*.

По нашем војничком закону, момак не може да се вјенча, док не ислужи војништво. Први позив је у 21 години, други у 22, а трећи у 23 години. Узму ли момка у војску тек о трећем позиву, он се не може вјенчати, него тек кад наврши три године службе. И то ако је у пјешадији. Допадне ли га да буде морнар, мора служити четири године. Надлежне власти врло ријетко, у необичним случајевима, дозвољавају момку да се вјенча, прије, него ли ступи у војску. Али, и таква дозвола дана је под изречним увјетом, да вјенчањем не смије имати он какве препријеке за војничку службу. Не добије ли, дакле, овакву дозволу и допане ли га војничка служба о трећем позиву, момак мора чекати 26 или 27 годину, док се узмогне вјенчати.

Осим овог узрока, има још један. Наш тежак хоће свечано да прослави своје вјенчање. Често за то нема довољно новаца. Женидба и удадба врло му је јефтина. Нема никаквог трошка. Води кући младу, да је окуша, па ће се касније вјенчати.

Познати су ми скучајеви, да *младенци*, уз пуцњаву пушака и уз велико пјевање, иду на вјенчање, а за њима трче њихова дјеца.

Док у женидби и удадби нема порода, пошљедише растављања нијесу тешке одвећ, јер не трпе невини. Момак отјера дјевојку, јер се је већ *наситио*; или га на то натјерају мајка и отац, ако виде, да нема порода. Ђендар је обично потрошен или га за себе обезбиједише момак и његов отац. Дјевојка, на тај начин отјерана, хоће да се свети. Није њој ни њеном оцу или мајци до изгубљеног вијенца дјевичанства. То је сасвим споредно питање. Главно је, да јој се поврати ђендар и да може новаца истргнути од момка или његова оца за *најам*.

Код ове ријечи памет мора да стане. Буне се и нај-елементарнији појмови о поштењу и о другарском животу. Дјевојка, отјерана од момка, тражи да јој момак плати најам! На што најам? На њено тијело, ваљда, и на истрошени вијенац дјевичанства? Као што год наш тежак сматра женско врло потчињеним створењем, женско, регби, мирпо подноси такво понижење. Жена не иде мужу, не вјенчаје се за њ, као друг, него као слушкиња, која иде у најам. Дјевојка се не *удаје* за момка, по овдјешњем обичају, да му касније постане другом. Она му иде у најам! Кад је отјера, тражи од момка, да јој плати најам.

Него, овај појам не влада само код *удадбе*. Он је у крви народној и код законитог, црквеног, вјенчања. Жена, вјенчана у најбољем реду, која је с мужем изродила велики пород, не може да живи с мужем. Или је муж напушта и иде по бијелом свијету, или је туче, или је у љубави с другом. Жена одлучи, да се растави од мужа. Трчи на суд и адвокатима. Прве су јој ријечи: „Нека ми плати *најам*, што сам толико година *служила* њега и *његову дјецу*,“ као да дјеца, коју је *она* родила, нијесу и њезина.

О растављеној удадби и женидби у парницама ради ђендара виде се и чују су ужасна чудеса. Излазе на јавност и најсветије тајне брачног живота. Женска отјерана, која није више дјевица, а није још жена, са нечувеном

хладнокрвношћу, без и најмањег стида на лицу, отворено прича о свему. Њој је пред очима само ђендар. Добије ли или изгуби ли парницу за ђендар, она гона даље. Тражи *најам*.

И било је случајева, да га је добила! Не код наших судаца, који познавају душу народну. Таква дјевојка добивала би накнаду новчану за свој *најам* у трећој молби, код Врховног Суда у Бечу! Част и поштовање свим пресудама тог Врховног Суда. Може нам бити дозвољено, да спомињући неке пресуде, метнемо уза њих барем усклик!

У пошљедње вријеме окренуо се други крај! Ако је момак отјерао женску без икаквог оправданог разлога, дјевојка га потјера казним судом. Објеси се о § 506 казненог закона, који казни мушко, ако заведе женску под обећањем вјенчања, а не држи обећање. Суд наравно, осуди момка на затвор, који он стоички издржи. Ако је момак имућан или од имућних родитеља, женско га потјера грађанским путем за накнаду изгубљене части. Суд, *stricte jure*, морао би да прими тражење женске. Више пута га и прима, и осуђује несудењеног младожењу, да плати женској извјесну своту за изгубљену *част*.

Није то част, на жалост. Није то ни образ. То је само освета, а у првом реду жеља отјеране дјевојке, да дође до новца. Чим је таква женска дошла до новца, накити нови ђендар. Са новим ђендаром мајка је по ново води на сајмове на углед. На сајму нађе другог момка. Овај је *жени*, она се *удаје* за њ, и ако момак зна, да је прије са другим живјела. На то наш тежак не гледа, само ако је ђендар добро накићен.

Дјевојци се, по каткада, и код другог момка догађа, као и код првога. Ништа за то. Понавља се неморална траги-комедија. Поново се иде на суд. Расправља се и суди се о ђендару, о најму, о § 506 казненог закона, о изгубљеној части и т. д. Дјевојка и њени родитељи иду даље. Воде је на углед. Дјевојка и по трећи пут, па касније и по четврти и пети нађе новог момка, који је ожени. И то тако иде, док се не намјери на онога, који је и законитим путем вјенча, кад се увјерио, да је за њ.

Ово је још некако весело. Али, има случајева, кад женидба и удадба не сврше овако. Долазе јади и сузе.

Дјевојка, удата за момка, затрудни. Прије рођења дјетета, умре отац. Несуђена свекрва неће више да зна за несуђену невјесту. Бије је и гони је из куће. Удара је погама у дроб. Помажу јој други синови. Затварају кућу, кад им снаха, уморна од рада, с њиховом крви испод срца, хоће да почине. Море је глађу и жеђу. Несрећници, нај-послије, досади такав живот. Враћа се родитељској кући. А дијете? Роди ли се живо, мора у копилад, у „царску дјецу“, како их овдје зову. Зна се из свагдашње праксе, у што се извргну та јадна и несрећна дјеца.

Родитељи, по каткада, неће да приме у своју кућу на тај начин отјерану кћер. Без љубави према свом породу, и они је тјерају из своје куће. Гоне од себе „туђу кост“, за коју кажу, да носи под срцем „туђе“ дијете. Дјевојка се склони, за милост, у туђој кући. Ту стоји, док се не ослободи бремена. Да нема заповети са неблагословеним бременим, удави невино дијете или га друкчије умори. Тек тада кривични суд поступа, мјесто да је одмах у почетку забранио и казни суложништво. Већ и онако несрећна женска, унесрећи се још више. Ријетки су поротници, који уваже њено душевно стање. Суд је осуђује на по неколико година тамница. И на тај начин та „туђа кост“ скупо плаћа своју јадну удадбу, остављена самој себи и неизвјесној будућности.

Поквареност и неморал у оваквим послима окрене и у други крај. Умре ли момак и остави ли трудну дјевојку, прискаче јој у помоћ њена родбина. Ствара се криви тестаментат. Три свједока на тобожњем усменом тестаменту покојниковом куну се пред судом, да је покојник оставио дјевојци или дјетету, које ће се родити, цијело своје стање. У лажи су кратке ноге. Врло ријетко упале такви тестаменти. Често се докаже противно. Мјесто да остане несрећно само једно створење, срљају у пропаст више њих. Тобожњи свједоци на тестаменту, и они, који су их наговорили на то, одлеже по неколико мјесеци тамнице. Женској и дјетету не помогаше ништа. Себи у велике одмо-

гоше. Родбина умрлог момка још више побијесни на женску, која мора да сели из момкове куће.

И тако се ова ужасна игра, од вијекова, непрестано понавља. Ништа не може да одбије наш свијет од такве женидбе и удадбе. Ни савјети, ни молбе, ни грдње, ни наведени примјери не могу наш свијет да тргну од тог обичаја. Власти, судбене и политичке, које би једино строгим казнама могле стати на пут томе, раде врло мало или ништа. Школе, којих има врло мален број, — многа села у сјеверној Далмацији, са по више од 1000 становника, немају школа! — не могу у томе ништа. Један учитељ на сто ђака, уз најбољу вољу, не може стићи, да оплемени дјечју душу. Вода тече непрестано истим неправилним током. Не ради се ништа, да јој се даде правилни правац.

Dr. Александар Митровић.
